

UŽ MI, LÁSKO, NENÍ DVACET LET

Komentár 4/2023

Starnutie učiteľskej populácie

Časť problému s nedostatkom učiteľov vychádza zo starnutia učiteľského zboru. Odprezentované zistenia poukazujú na jeho vývoj a štruktúru. Z medzinárodného pohľadu v roku 2018 je vek našich učiteľov na úrovni priemeru zapojených krajín do merania TALIS. Zdá sa, že problém so starnutím učiteľského zboru na Slovensku v posledných piatich rokoch mierne rastie, pričom pred nami sú roky, keď veľká časť učiteľskej populácie dosiahne dôchodkový vek. Najviac ohrozenou skupinou učiteľov z pohľadu starnutia sú stredoškolskí učelia. Ide predovšetkým o učiteľov odborných predmetov na stredných odborných školách, ale aj vyučujúci všeobecno-vzdelávacích predmetov na týchto školách dosahujú vyšší priemerný vek, než ich kolegovia na 2. stupni základných škôl, či gymnáziách. Veľký odliv do dôchodku v najbližších rokoch očakávame aj v prípade učiteľov materských škôl. Najvyšší podiel starších učiteľov vyučuje ruský jazyk, odborné predmety a fyziku. Z regionálneho pohľadu pozorujeme najväčší podiel vyučujúcich v dôchodkovom veku (63+) v Bratislavskom kraji. Okrem toho identifikujeme najväčšie riziko budúceho nedostatku učiteľov z dôvodu starnutia aj v Trenčianskom a Banskobystrickom kraji.

Na Slovensku máme nedostatok učiteľov¹, ktorý sa odzrkadľuje napríklad v množstve voľných pracovných miest, ktoré školy nahlasujú. Podľa odhadov bude počet chýbajúcich učiteľov v ďalších rokoch naďalej rásť (IVP a EÚ SAV, 2023). Štatistika voľných pracovných miest však nie je dokonalým zachytením počtu chýbajúcich učiteľov, nakoľko školy na Slovensku nie sú nijako kontrolované, ani postihované, ak voľné pracovné miesto nenahlásia. Je preto dôležité sledovať aj ďalšie ukazovatele, ktoré môžu naznačovať problém s nedostatkom učiteľov a zároveň ich vsunúť do širších súvislostí analýzou ich vývoja a štruktúry.

Medzi dôležité ukazovatele patrí napríklad demografia žiackej populácie, počet študentov a absolventov učiteľských smerov, aká časť z nich sa rozhodne vstúpiť do učiteľskej profesie, fluktuácia učiteľov, kvalifikovanosť učiteľov a v neposlednom rade starnutie učiteľov. Práve vekovú štruktúru učiteľov na Slovensku a jej súvis s nedostatkom učiteľov chceme popísať v tomto komentári.

Počet učiteľov opúšťajúcich profesiu z dôvodu odchodu do dôchodku môže byť významným prispievateľom k nedostatku učiteľov, ak nie je sprevádzaný dostatočným nahradzovaním novými učiteľmi. Predchádzajúca analýza potvrdila, že v nasledujúcich rokoch budú odchádzať do dôchodku silné populačné ročníky (IVP a EÚ SAV, 2023). Starnutie učiteľskej populácie vnímame ako predzvesť hroziaceho nedostatku učiteľov z dôvodu odchodu veľkého počtu učiteľov do dôchodku (teda budúcim zdrojom nedostatku učiteľov). Vysoký podiel starších

V nasledujúcich rokoch budú odchádzať do dôchodku silné populačné ročníky, preto je dôležité popísať, aký veľký problém to predstavuje.

¹ Pre učiteľov aj učiteľky sa v celom dokumente používa generické maskulinum.

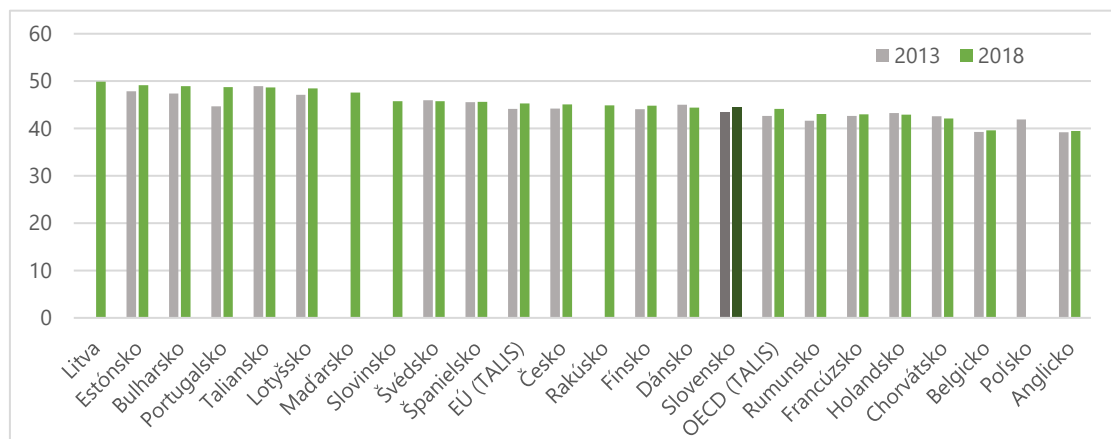
učiteľov je zároveň improvizovaným riešením existujúceho nedostatku učiteľov, nakoľko sa s ním školy vyrovnávali napríklad aj zamestnávaním učiteľa v dôchodkovom veku.

S pribúdajúcim vekom zároveň klesajú pracovné schopnosti učiteľov podľa sebahodnotiaceho dotazníka Work Ability Index (Vedovato & Monteiro, 2014). To potvrdzujú aj zistenia v Česku, autori pritom vysvetľujú, že pracovné nároky vyčerpávajú duševné a fyzické zdroje starších učiteľov, čo vedie k zníženiu energie, zdravotným problémom a pracovnej schopnosti (Hladó et al., 2020). Výskumníci Rivkin et al. (2005) zistili, že dodatočný rok učiteľskej praxe prináša najvýraznejšie zlepšenie výsledkov študentov počas prvých troch rokov pôsobenia učiteľa, pričom krivka zlepšenia sa následne sploštuje. Ladd a Sorensen (2017) navyše odhadujú, že dodatočná prax má mierny negatívny efekt na výsledky študentov po 28 rokoch pracovných skúseností.

Z medzinárodného pohľadu je vek našich učiteľov na úrovni priemeru zapojených krajín

Priemerný vek slovenských učiteľov 2. stupňa základných škôl a odpovedajúcich ročníkov 8-ročných gymnázií bol v roku 2018 na úrovni 44,4 rokov (graf č. 1), čo predstavovalo nižší vek než je priemer krajín EÚ, ktoré sa zapojili do merania TALIS (45,3), ale vyšší než priemer všetkých OECD krajín zapojených do merania (44,1) (TALIS, 2018). V porovnaní s predchádzajúcou vlnou TALIS z roku 2013 stúpol v prípade Slovenska priemerný vek učiteľov 2. stupňa základných škôl o 1 rok. Starnutie učiteľov je podľa všetkého v Európe prevládajúcim trendom, nakoľko vo väčšine zapojených európskych krajín sa priemerný vek zvýšil. To potvrdzuje aj publikácia Eurydice (2021), podľa ktorej viac než polovica vzdelávacích systémov zápasí s výzvou starnutia učiteľov.

Graf č. 1: Priemerný vek učiteľov druhého stupňa základnej školy – medzinárodné porovnanie (2013 a 2018)

Zdroj: TALIS (2013), TALIS (2018)

Box č. 1: Metodológia a dáta

V komentári pracujeme s údajmi o učiteľoch z Centrálného registra Rezortného informačného systému (RIS). Parametre, ktoré register má obsahovať upravuje zákon č. 138/2019 Z.z.. Údaje sa zbierajú od roku 2018. Všetky prezentované dáta sú k 15.9. daného roka. V roku 2021 bola prvýkrát povinne zbieraná aj informácia o vyučovacom procese, vrátane kategórie vyučovacieho predmetu a druhu školy, na ktorej učiteľ daný predmet vyučuje.

Z dát, ktoré máme k dispozícii nie je možné určiť, aký je dôchodkový vek jednotlivých učiteľov². Vekové skupiny učiteľov boli vytvorené tak, aby približne reprezentovali 1. skupinu učiteľov v dôchodkovom veku (63 a viac rokov), 2. skupinu starších učiteľov (56-62 rokov), ktorých v komentári považujeme za budúcich dôchodcov³ a 3. skupinu mladých učiteľov (do 30 rokov). Pre celkový pohľad uvádzame aj priemerný vek učiteľov.

Za posledných päť rokov priemerný vek slovenských učiteľov mierne rástol

Keď sa pozrieme na všetkých učiteľov na Slovensku⁴, situácia je mierne odlišná (tabuľka č. 1). Ich priemerný vek je vyšší, než v prípade učiteľov 2. stupňa základných škôl, pričom v priebehu posledných piatich rokov mierne rástol. Priemerný vek slovenských učiteľov bol v septembri roku 2022 na úrovni 45,9 rokov. Oproti roku 2018 stúpol o 0,3 roka. Rástol aj podiel učiteľov v dôchodkovom veku. Aktuálne sa pohybuje na úrovni 4,4 %, čo je mierne viac ako v roku 2018 (4,2 %). Výraznejší pokles v podiele učiteľov v dôchodkovom veku pozorujeme v roku 2020, kedy zároveň začala pandémia. Budúcich dôchodcov (56-62 rokov) bolo v roku 2022 na Slovensku 17,7 %, čo predstavuje mierny pokles oproti 5-ročnému priemeru (18 %). Podiel mladých učiteľov do 30 rokov je relatívne stabilný. Pohybuje sa na zhruba úrovni 9,9 %.

V posledných rokoch mierne pribudol počet učiteľov v dôchodkovom veku.

Tabuľka č. 1: Porovnanie vekovej štruktúry učiteľov v čase

	Počet učiteľov	Priemerný vek	Podiel mladých (do 30)	Podiel budúcich dôchodcov (56-62)	Podiel dôchodcov (63+)
2018	71670	45,6	9,8%	18,0%	4,2%
2019	71370	45,8	9,7%	18,2%	4,4%
2020	71880	45,8	9,9%	18,2%	4,1%
2021	73245	45,7	10,4%	17,7%	4,2%
2022	73088	45,9	9,9%	17,7%	4,4%

Zdroj: Rezortný informačný systém (2018-2022)

Pozn.: Zahrnutí sú pedagogickí zamestnanci v kategórii učiteľ, ktorí mali v danom roku platný pracovný pomer a nenulovú vyučovaciu činnosť

Úbytok starších učiteľov nastal v roku 2020 (zároveň začala pandémia), zatiaľ čo podiel mladých narástol v nasledujúcom roku.

Vyšší medziročný nárast počtu učiteľov v rokoch 2020 – 2021 vo výške 1,9 % bol spôsobený hlavne nárastom počtu mladých učiteľov (6,8 %) a nárastom počtu učiteľov v dôchodkovom veku (5,1 %). Z pohľadu kategórie učiteľa pribudlo medziročne najviac učiteľov materských škôl (2,9 %) a prvého stupňa základných škôl (2,4 %).

Do roku 2030 očakávame nárast počtu učiteľov, ktorí dosiahnu dôchodkový vek (IVP a EÚ SAV, 2023), preto je rozhodujúce, nakoľko budú školy schopné nájsť za odchádzajúcich učiteľov náhradu (aktuálne stagnácia v podiele mladých) a v prípade, že náhradu nenájdu, do akej miery narastie počet pracujúcich učiteľov v dôchodkovom veku (aktuálne rastúci trend). Od tohto bude závisieť, či proces starnutia učiteľského zboru bude aj naďalej pokračovať alebo sa zastaví.

Stredné školy (okrem gymnázií) a materské školy sú najviac ohrozené starnutím učiteľskej populácie

Podľa kategórie školy⁵ majú najnižší priemerný vek učiteľa materských škôl (tabuľka č. 2), čo nie je prekvapením, nakoľko vyučujúci v materských školách nepotrebujú vysokoškolské vzdelanie a môžu teda do škôl nastúpiť v mladšom veku než ich kolegovia zo základných a stredných škôl. Najvyšší priemerný vek dosahujú učiteľia stredných škôl okrem gymnázií, ktorí sú v priemere až o 3,2 roku starší oproti učiteľom 2. stupňa základných škôl.

² Máme informáciu o type poberaného dôchodku. Premenná je nepovinná a má slabú vyplnenosť. Týka sa len dôchodcov, ktorí sú naďalej zamestnaní v školstve.

³ V tejto vekovej kategórii sa môžu nachádzať aj pracujúci dôchodcovia, nakoľko dôchodkový vek závisí aj od počtu vychovaných detí.

⁴ Výnimkou sú základné umelecké školy a jazykové školy, ktoré nezasielajú údaje do centrálného registra.

⁵ Kategórie školy definujeme v členení: materské školy (vrátane špeciálnych), 1. stupeň základných škôl (vrátane špeciálnych), 2. stupeň základných škôl (vrátane špeciálnych), gymnáziá (vrátane špeciálnych) a stredné školy okrem gymnázií.

Učiteľov v dôchodkovom veku je relatívne najmenej medzi učiteľmi 1. stupňa základných škôl (2,9 %) a najviac medzi stredoškolskými učiteľmi s výnimkou gymnázií (8,6 %). Učitelia pôsobiaci na stredných školách zároveň dosiahli vysoké hodnoty aj v podiele budúcich dôchodcov, pričom v podiele mladých učiteľov výrazne zaostávajú. Podobný scenár vidíme aj v prípade učiteľov materských škôl, ktoré disponujú vysokým podielom starších učiteľov, čo môže signalizovať budúci nedostatok z dôvodu odchodov do dôchodku. Podiel mladých učiteľov materských škôl je vysoký (17,5 %) a to nie len štatisticky z dôvodu nižšej potrebnej kvalifikácie⁶ a s tým súvisiaceho skoršieho nástupu do zamestnania. Pri zohľadnení len učiteľov vo veku 24-30 rokov je podiel mladých učiteľov materských škôl stále podstatne vyšší oproti učiteľom ostatných kategórií škôl⁷, čo z pohľadu starnutia predstavuje mierne lepšiu situáciu, než majú stredné školy.

Tabuľka č. 2: Porovnanie vekovej štruktúry učiteľov podľa kategórie školy (2022)

	Počet učiteľov	Priemerný vek	Podiel mladých (do 30)	Podiel budúcich dôchodcov (56-62)	Podiel dôchodcov (63+)
MŠ	18 645	43,8	17,5%	18,7%	3,8%
ZŠ 1.st.	24 241	45,6	9,1%	15,1%	2,9%
ZŠ 2.st.	30 080	45,2	9,3%	14,6%	3,7%
GYM	6 586	45,7	9,8%	14,7%	4,7%
Iné SŠ	17 558	48,4	7,1%	22,9%	8,6%

Priemerný vek učiteľov stredných odborných škôl sa blíži k 50tke...

Zdroj: Rezortný informačný systém (2022)

Pozn.: Zahrnutí sú všetci zamestnanci (vrátane majstrov odbornej výchovy, vychovávateľov a iných pedagogických zamestnancov), ktorí v roku 2022 vyučovali (informácie o vyučovacom procese máme až od roku 2021, preto túto špecifikáciu nebolo možné použiť v tabuľke č. 1). V prípade, že vyučujúci pôsobi vo viacerých kategóriách škôl, je zarátaný v každej kategórii, kde pôsobi.

V rámci predmetov sú výrazne ohrození starnutím učitelia odborných predmetov

Problém starnutia učiteľskej populácie, prípadne nedostatku mladých učiteľov nie je rovnako výrazný pri všetkých predmetoch. **Najvyšší podiel učiteľov v dôchodkovom (63 a viac rokov) a čoskoro dôchodkovom veku (56-62 rokov) učí ruský jazyk, odborné predmety (zskupenie predmetov technických smerov, poľnohospodárskych smerov a spoločenskovedných smerov) a fyziku** (tabuľka č. 3). Práve v týchto predmetoch môže byť v blízkej budúcnosti problém nedostatku učiteľov z dôvodu odchodu do dôchodku najvypuklejší. Zároveň je pri týchto predmetoch veľmi nízky podiel mladých učiteľov, čo navyše predstavuje potenciálny problém vo vzdialenejšej budúcnosti. Nízky podiel mladých učiteľov je okrem toho aj v predmetoch náboženstvo (5 %), nemecký jazyk (6 %), matematika (7 %), jazyk národnostnej menšiny (7 %) a v odborných zdravotníckych predmetoch (7 %).

Najnižší podiel učiteľov nad 55 rokov je v predmetoch všetkých cudzích jazykov (okrem ruského), biológie, náboženstva, dejepisu, informatiky a odborných predmetov v školách umeleckého priemyslu. V týchto predmetoch je síce nižšie riziko odchodu veľkého počtu učiteľov do dôchodku, avšak nadpriemerný podiel mladých učiteľov majú iba učitelia cudzích jazykov, biológie a odborných predmetov v školách umeleckého priemyslu. Takže napríklad aj pri náboženstve môže napriek nízkemu podielu starších učiteľov nastať do budúcnosti problém s nedostatkom učiteľov.

⁶ Na povolanie učiteľa MŠ je postačujúce úplne stredné odborné vzdelanie v odbore učiteľstvo pre MŠ. Vysokoškolské vzdelanie je už dnes medzi mladšími učiteľmi MŠ pomerne časté. Približne 50 % spomedzi učiteľov do 30 rokov (zamestnaných k 15.9.2022) má vysokoškolské vzdelanie učiteľského smeru, ďalších 6 % učiteľov MŠ má nejaké iné vysokoškolské vzdelanie. S účinnosťou od 1.9.2029 sa vyžaduje najmenej vysokoškolské vzdelanie 1. stupňa v prípade, že sa poskytuje výchova a vzdelávanie deťom, pre ktoré je predprimárne vzdelávanie povinné, zároveň v každej MŠ pôsobí najmenej jeden pedagogický zamestnanec s najmenej vysokoškolským vzdelaním prvého stupňa (zákon č. 138/2019 Z.z.).

⁷ 13,5 % v prípade MŠ, 8,8 % ZŠ 1. st., 9,2 % ZŠ 2.st., 9,6 % GYM, 6,6 % SŠ bez GYM.

Tabuľka č. 3: Porovnanie vekovej štruktúry učiteľov podľa predmetov (2022)

Katégoria predmetu	Počet učiteľov	Priemerný vek	Podiel mladých (do 30)	Podiel budúcich dôchodcov (56-62)	Podiel dôchodcov (63+)
Ruský jazyk	1 193	52,3	6,0 %	37,1 %	9,0 %
Technické vedy a náuky I	3 558	50,5	7,0 %	30,6 %	11,7 %
Poľnohospodársko-lesnícke a veterinárne vedy a náuky	686	50,6	5,8 %	29,9 %	12,0 %
Technické vedy a náuky II	2 010	50,3	5,3 %	30,5 %	8,9 %
Spoločenské vedy, náuky a služby I	3 693	49,6	4,3 %	27,4 %	6,1 %
Fyzika	3 801	48,1	6,0 %	21,9 %	6,2 %
...					
Celkovo	83 876	45,8	10,6 %	17,6 %	4,7 %
...					
Informatika	10 210	45,1	9,7 %	15,0 %	2,5 %
Dejepis	4 508	44,3	11,0 %	13,4 %	3,4 %
Predmety študijných odborov v školách umeleckého priemyslu	579	43,1	14,3 %	11,2 %	4,5 %
Náboženská výchova alebo náboženstvo	3 646	45,9	5,1 %	11,8 %	3,6 %
Biológia	4 386	43,6	13,5 %	10,8 %	2,8 %
Anglický jazyk	11 883	43,8	10,3 %	9,9 %	1,8 %
Iný cudzí jazyk (ŠJ, TJ, FJ)	555	42,5	12,8 %	6,3 %	2,9 %

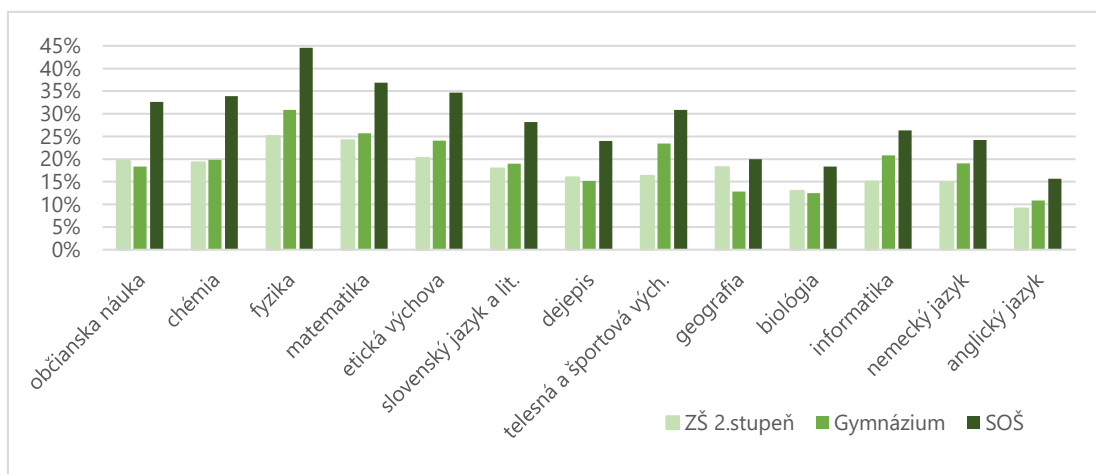
Zdroj: Rezortný informačný systém (2022)

Pozn.: Všetky kategórie predmetov sú uvedené v prílohe č. 1. Predmety sú zoradené vzostupne podľa podielu učiteľov nad 55 rokov. V prípade, že učiteľ vyučuje viaceré predmety, je zarátaný v každom z nich. Predmety, ktoré vyučuje menej ako 500 učiteľov sme do tabuľky nezahrňali, ale sú v prílohe č. 1.

... a v prípade učiteľov niektorých odborných predmetov dokonca presiahol hranicu 50 rokov.

Vysoký priemerný vek učiteľského zboru na stredných odborných školách nie je zapríčinený iba odbornými predmetmi, hoci tieto zohrávajú veľkú rolu. Učitelia odborných predmetov na stredných odborných školách vo veku 56 a viac rokov tvoria 35 % z učiteľov odborných predmetov. Ako však vidno v grafe č. 2, aj všeobecno-vzdelávacie predmety učia na stredných odborných školách vo väčšej miere starší učitelia (28 %) v porovnaní s učiteľmi rovnakých predmetov na gymnáziách (19 %) alebo 2. stupni základných škôl (18 %). Najvýraznejší rozdiel je v predmetoch občianska náuka, chémia a fyzika, kde na stredných odborných školách je podiel starších učiteľov o vyše 14 percentuálnych bodov vyšší.

Graf č. 2: Podiel učiteľov nad 55 rokov podľa predmetu a druhu školy (2022)

Zdroj: Rezortný informačný systém (2022)

Z regionálneho pohľadu sú najviac ohrozené starnutím Banskobystrický a Trenčiansky kraj

Banskobystrický a Trenčiansky kraj majú nadmerné zastúpenie učiteľov v čoskoro dôchodkovom veku a podpriemerné zastúpenie mladých učiteľov (tabuľka č. 4), čo ich radí medzi kraje, ktoré sú najviac ohrozené starnutím. Banskobystrický kraj má zároveň aj vysoký podiel pracujúcich dôchodcov. Nie je preto prekvapením, že tieto kraje vykazujú aj najvyšší priemerný vek učiteľov.

Najnižšie zastúpenie učiteľov v dôchodkovom veku má Prešovský kraj, čo môže súvisieť s tým, že záujem o profesiu učiteľa je pravdepodobne v tomto regióne vyšší, než v iných regiónoch Slovenska. Učitelia v Prešovskom kraji mali v priemere v roku 2022 ako jediní na Slovensku vyššie mzdy než mali v priemere vysokoškolsky vzdelaní zamestnanci v kraji (tabuľka č. 4). Je preto možné, že v Prešovskom kraji sú školy v menšej miere nútené z dôvodu nedostatku učiteľov naďalej zamestnávať učiteľa aj po dosiahnutí dôchodkového veku.

V Prešovskom kraji vyučuje najmenej dôchodcov.

Najšpecifickejším prípadom v regionálnom členení je Bratislavský kraj. Učitelia v tomto kraji majú na jednej strane najnižší priemerný vek (44,6 rokov), najviac mladých učiteľov (16 %), najnižší podiel starších učiteľov (14,5 %) a na druhej strane najvyšší podiel učiteľov v dôchodkovom veku (7,3 %). Vysvetlení môže byť viacero. V Bratislavskom kraji je zároveň vysoká fluktuácia zamestnancov školstva (IVP a ÚHP, 2022), pričom fluktuácia je silným ukazovateľom budúceho problému s množstvom neobsadených pracovných miest (Edwards et al., 2022). Množstvo neobsadených miest môže tlačiť vedenia škôl, aby zamestnávali učiteľov v dôchodkovom veku. Relatívne nízke dôchodky vzhľadom na vysoké náklady na život môžu motivovať dôchodcov, aby v zamestnaní pokračovali.

Tabuľka č. 4: Porovnanie vekovej štruktúry učiteľov podľa krajov (2022)

	Počet učiteľov	Platy učiteľov ku platom VŠ vzdelaných	Priemerný vek	Podiel mladých (do 30)	Podiel budúcich dôchodcov (56-62)	Podiel dôchodcov (63+)
Bratislavský	11912	66%	44,6	16,0%	14,5%	7,3%
Trnavský	8191	83%	46,0	9,8%	17,1%	5,3%
Trenčiansky	7895	87%	46,6	9,7%	20,6%	4,5%
Nitriansky	9847	86%	46,2	9,0%	17,0%	4,5%
Žilinský	10937	87%	45,4	10,5%	17,1%	4,0%
Banskobystrický	9361	88%	46,6	9,2%	19,7%	5,3%
Prešovský	13307	103%	45,6	9,6%	18,1%	3,3%
Košický	12494	87%	45,8	10,0%	17,8%	4,0%

Zdroj: CVTI (2022), Rezortný informačný systém (2022), Trexima (2022)

Menšie mestá a obce sú viac ohrozené starnutím ako veľkomestá

Na porovnanie sme si zvolili učiteľov ZŠ, nakoľko tí pôsobia na školách v rôzne veľkých obciach. Priemerný vek učiteľov v obciach s viac ako 50 tisíc obyvateľmi (všetky krajské mestá a Martin) je o viac ako 1 rok nižší ako v menších mestách a obciach (tabuľka č. 5), čo súvisí najmä s vyšším podielom mladých učiteľov v týchto mestách. Okrem Trenčianskeho kraja platí, že priemerný vek učiteľov na základných školách v krajskom meste je výrazne nižší ako tomu je v ostatných obciach daného kraja (graf č. 3). Taktiež podiel mladých učiteľov je v každom krajskom meste vyšší.

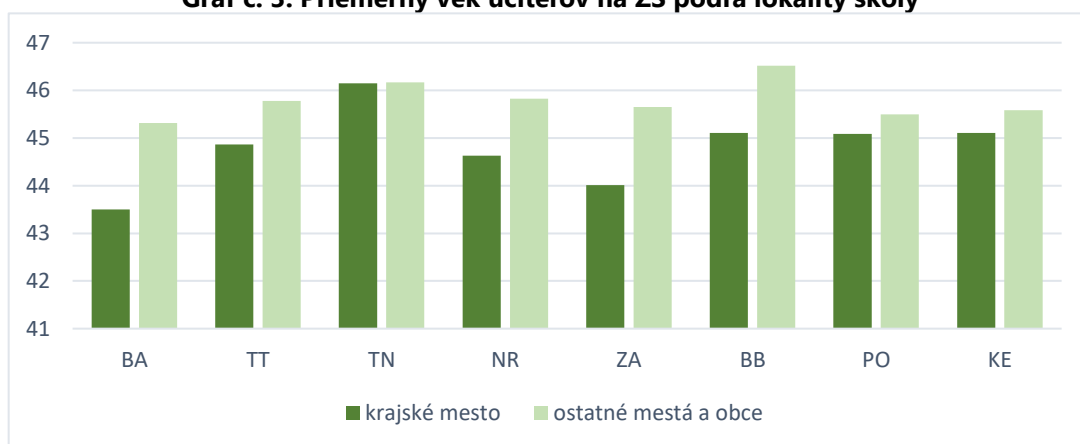
Tabuľka č. 5: Porovnanie vekovej štruktúry učiteľov na ZŠ podľa veľkosti obce, v ktorej sa nachádza škola (2022)

Počet obyvateľov obce	Počet učiteľov	Priemerný vek	Podiel mladých (do 30)	Podiel budúcich dôchodcov (56-62)	Podiel dôchodcov (63+)
Menej ako 5 000	18 395	45,6	7,9 %	14,8 %	3,3 %
5 000 – 9 999	4 226	45,8	7,3 %	15,8 %	3,1 %
10 000 – 19 999	4 386	46,0	8,5 %	15,5 %	3,4 %
20 000 – 49 999	7 154	46,3	7,2 %	16,8 %	3,2 %
50 000 a viac	9 352	44,5	14,3 %	14,2 %	4,3 %

V mestách s viac ako 50-tisíc obyvateľmi učia na ZŠ v priemere mladší učitelia ako v menších obciach.

Zdroj: Rezortný informačný systém (2022)

Graf č. 3: Priemerný vek učiteľov na ZŠ podľa lokality školy

Zdroj: Rezortný informačný systém (2022)

Záver

V súčasnosti čelí náš vzdelávací sektor mnohým výzvam, medzi ktoré patrí aj nedostatok učiteľov. Starnutie učiteľskej populácie súvisí s týmto nedostatkom, pretože starší učitelia sa postupne stávajú neaktívnymi, či už pre dôchodok alebo zdravotné dôvody. Sledovanie starnutia učiteľov je teda dôležité pre zabezpečenie potrebného počtu kvalifikovaných učiteľov. V rámci našej štúdie sme analyzovali starnutie učiteľskej populácie na Slovensku, jeho vývoj v čase a štruktúru z pohľadu kategórií škôl, regiónov a skupín predmetov.

Z medzinárodného pohľadu je priemerný vek učiteľov na Slovensku na úrovni priemeru zapojených krajín do merania TALIS z roku 2018. Za posledných päť rokov sme zaznamenali mierne zvýšenie priemerného veku slovenských učiteľov, ako aj podielu pracujúcich dôchodcov. Napriek tomu sa podiel mladých učiteľov udržiava relatívne stabilný.

Táto štúdia preukázala, že starnutie učiteľského zboru na Slovensku prebieha, pričom najviac ohrozené sú stredné a materské školy. Z regionálneho hľadiska sú najviac ohrozené starnutím Trenčiansky a Banskobystrický kraj. Najmenej učiteľov v dôchodkovom veku je v Prešovskom kraji, zatiaľ čo najvyšší podiel takýchto učiteľov nájdeme v Bratislavskom kraji.

Pokiaľ ide o vekové rozdiely v predmetoch, najvyšší priemerný vek (viac ako 50 rokov) majú učitelia odborných predmetov, ako sú technické, poľnohospodárske a spoločenskovedné odbory a učitelia ruského jazyka. Zo všeobecno-vzdelávacích predmetov sú to učitelia fyziky. Naopak, najmladší v priemere sú učitelia všetkých cudzích jazykov (okrem ruského), biológie a učitelia odborných predmetov v školách umeleckého priemyslu.

Starnutie učiteľskej populácie predstavuje významnú výzvu pre vzdelávací sektor. Ak chceme zabezpečiť kvalitu vzdelávania aj do budúcnosti, je potrebné venovať tejto problematike náležitú pozornosť a implementovať vhodné opatrenia na riešenie dôsledkov starnutia učiteľskej populácie.

Je potrebné hľadať riešenia na zvýšenie atraktivity učiteľského povolania.

Medzi stratégie na riešenie nedostatku učiteľov môžeme zaradiť:

1. Zvýšenie atraktivity učiteľského povolania, aby sa do školstva pritiahol a udržal dostatočný počet kvalifikovaných a motivovaných mladých ľudí. To môže na základe prieskumu (IVP, 2019) zahŕňať zvýšenie platov, popularizáciu profesie učiteľa, zlepšenie pracovných podmienok, či viac možností na profesijný rast.
2. Väčšie zapojenie absolventov vysokých škôl iných než pedagogických smerov do vyučovacieho procesu. Nakoľko s možnosťou 2. voľby sa v zákone 138/2019 Z.z. počíta, je dôležité začať zbierať údaje o absolventoch doplnkového pedagogického štúdia (DPŠ), zisťovať od zamestnávateľov ich pripravenosť na pôsobenie v školskom prostredí a na základe spätnej väzby aktualizovať program DPŠ.

Medzi opatrenia reagujúce na starnutie učiteľov môžeme zaradiť:

3. Podpora kontinuálneho vzdelávania a odbornej prípravy učiteľov, aby učitelia mohli zvládnuť výzvy spojené so starnutím a aby sa dokázali adaptovať v neustále sa meniacom prostredí, aplikovať nové metódy a využívať technológie vo vzdelávaní.
4. Flexibilnejšie pracovné podmienky (napr. čiastočné úväzky) by umožnili starším učiteľom postupne prechádzať z plnej do čiastočnej záťaže. V roku 2022 využilo túto možnosť 12,4 % z celkového počtu vyučujúcich, v prípade vyučujúcich nad 55 rokov 15 % a 63 a viac rokov 34 %.
5. Programy mentorovania môžu zabezpečiť prenos cenných skúseností starších učiteľov na mladšie generácie učiteľov a prispieť k tomu, aby mladá generácia v školstve ostala pracovať aj po prvých rokoch v školstve.
6. Aj starší učitelia môžu čeliť zdravotným ťažkostiam alebo vyhoreniu. Je dôležité všetkým učiteľom poskytnúť podporu v oblasti zdravia a duševnej pohody, aby sa cítili dobre vo svojom povolaní.

Materiál prezentuje názory autoriek a Inštitútu vzdelávacej politiky, ktoré nemusia nevyhnutne odzrkadľovať oficiálne názory a politiky Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR. Cieľom komentárov IVP je podnecovať a zlepšovať odbornú a verejnú diskusiu na aktuálne témy v oblasti vzdelávania, vedy a výskumu. Práca neprešla jazykovou úpravou. Za cenné pripomienky, rady a odporúčania ďakujeme Zuzane Baranovičovej a Dávidovi Martinákovi. Recenzentami boli Tomáš Miklošovič a Matej Vitáloš.

Literatúra

- Edwards, D. S., Kraft, M. A., Christian, A., & Candelaria, CH. A. 2022. *Teacher Shortages: A Unifying Framework for Understanding and Predicting Vacancies*. EdWorkingPaper: 22-684. Dostupné z: <https://doi.org/10.26300/8t5b-2302>
- Eurydice. 2021. *Profesia učiteľa v Európe – Kariéra, rozvoj a pohoda*. Birch, P.(editor), Publications Office of the European Union, 2021. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2797/741938>
- Hlad'ó, P., Dosedlová, J., Harvánková, K., Novotný, P., Gottfried, J., Rečka, K., Petrovová, M., Pokorný, B. & Štorová, I. 2020. *Work Ability among Upper-Secondary School Teachers: Examining the Role of Burnout, Sense of Coherence, and Work-Related and Lifestyle Factors*. International Journal of Environmental Research and Public Health 17, no. 24: 9185. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ijerph17249185>
- Inštitút vzdelávacej politiky & Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied. 2023. *Prognóza počtu žiakov a učiteľov podľa okresov do roku 2030*. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/data/att/25814.pdf>
- Inštitút vzdelávacej politiky & Útvar hodnoty za peniaze. 2022. *Možnosti regionálneho odmeňovania pedagogických a odborných zamestnancov v školstve*. Dostupné z: <https://www.minedu.sk/data/att/25036.pdf>
- OECD. 2018. *Databáza TALIS 2018*. Dostupné z: <https://www.oecd.org/education/talis/talis-2018-data.htm>
- Ladd, H. & Sorensen, L. 2017. *Returns to Teacher Experience: Student Achievement and Motivation in Middle School*. Education Finance and Policy. 12. 241-279. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/301247657>Returns_to_Teacher_Experience_Student_Achievement_and_Motivation_in_Middle_School
- Rivkin, S. G., Hanushek, E. A., & Kain, J.F. 2005. *Teachers, Schools, and Academic Achievement*. Econometrica, 73, 417-458. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0262.2005.00584.x>
- Vedovato, T. G. & Monteiro, I. 2014. *Health Conditions and Factors Related to the Work Ability of Teachers*. Industrial Health, Volume 52, Issue 2, Pages 121-128. Dostupné z: <https://doi.org/10.2486/indhealth.2013-0096>

Príloha č. 1: Porovnanie vekovej štruktúry učiteľov podľa predmetov (2022)

Kategória predmetu	Počet učiteľov	Priemerný vek	Podiel mladých (do 30)	Podiel budúcich dôchodcov (56-62)	Podiel dôchodcov (63+)
Anglický jazyk	11 883	43,8	10%	10%	2%
Biológia	4 386	43,6	13%	11%	3%
Dejepis	4 508	44,3	11%	13%	3%
Etická výchova	8 124	46,4	10%	20%	4%
Fyzika	3 801	48,1	6%	22%	6%
Geografia	3 816	44,8	10%	14%	4%
Hudobná výchova	13 299	45,8	10%	16%	3%
Chémia	2 962	46,0	10%	16%	5%
Informatika	10 210	45,1	10%	15%	3%
Iný cudzí jazyk	555	42,5	13%	6%	3%
Jazyk národnostnej menšiny a literatúra	1 635	45,7	7%	15%	3%
Matematika	21 106	46,9	7%	18%	4%
Náboženská výchova alebo náboženstvo	3 646	45,9	5%	12%	4%
Nemecký jazyk	2 599	45,8	6%	13%	4%
Občianska náuka	5 082	45,4	9%	17%	4%
Odborné predmety - poľnohospodársko-lesnícke a veterinárne vedy a náuky	686	50,6	6%	30%	12%
Odborné predmety - prírodné vedy	13	52,6	0%	15%	15%
Odborné predmety - spoločenské vedy, náuky a služby I	3 693	49,6	4%	27%	6%
Odborné predmety - spoločenské vedy, náuky a služby II	764	45,0	12%	12%	7%
Odborné predmety - technické vedy a náuky I	3 558	50,5	7%	31%	12%
Odborné predmety - technické vedy a náuky II	2 010	50,3	5%	31%	9%
Odborné predmety - vedy a náuky o kultúre a umení	86	46,9	3%	21%	7%
Odborné predmety - vojenské a bezpečnostné vedy a náuky	42	45,5	14%	24%	2%
Odborné predmety - zdravotníctvo	1 372	47,1	7%	12%	8%
Odborné predmety v konzervatóriu	843	44,8	12%	12%	8%
Odborné predmety v školách umeleckého priemyslu	579	43,1	14%	11%	4%
Pracovné vyučovanie	7 923	46,5	8%	18%	3%
Predmet vytvorený školou	7 334	45,5	10%	16%	4%
Predmety praktickej školy	254	49,4	4%	24%	3%
Predmety špeciálnopedagogickej podpory	2 368	45,8	9%	14%	4%
Príprava v športovej triede	293	43,1	11%	10%	3%
Prírodoveda	5 751	46,4	9%	17%	3%
Prvouka	6 271	46,0	9%	17%	2%
Ruský jazyk	1 193	52,3	6%	37%	9%
Slovenský jazyk a literatúra	21 541	45,9	9%	16%	3%
Technika	4 997	45,5	9%	17%	4%
Telesná a športová výchova	16 035	45,5	10%	15%	3%
Umenie a kultúra	428	46,0	9%	17%	4%
Uskutočňovanie školského vzdelávacieho programu v cudzom jazyku	301	42,9	11%	9%	2%
Vecné učenie	989	45,9	8%	15%	3%
Vlastiveda	6 368	46,7	8%	18%	3%
Výchovno-vzdelávacia činnosť v materskej škole a špeciálnej materskej škole	18 645	43,8	17%	19%	4%
Výtvarná výchova	15 875	46,0	9%	17%	3%

Zdroj: Rezortný informačný systém (2022)

Pozn.: Predmety sú zoradené abecedne. V prípade, že učiteľ vyučuje viaceré predmety, je zarátaný v každom z nich.